

ks. Zdzisław Janiec

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

Kardynał Stefan Wyszyński prekursorem reformy i odnowy liturgii w Kościele posoborowym w Polsce

Posoborowe dzieło reformy i odnowy liturgii Kościoła w Polsce zostało zapoczątkowane i ukierunkowane przez *Konstytucję o świętej liturgii*¹, której 60. rocznica powstania przypada 4 grudnia 2023 roku. Soborowy trend był realizowany w Kościele w Polsce przez kard. Stefana Wyszyńskiego. Stąd temat niniejszego referatu: *Kardynał Stefan Wyszyński prekursorem reformy i odnowy liturgii w Kościele posoborowym w Polsce*.

Należy wyjaśnić dwa pojęcia stanowiące istotę referatu. Po pierwsze, pojęcie reformy liturgicznej ma wydźwięk bardziej wprowadzający i dotyczy płaszczyzny zewnętrznej. Po drugie, określenie „odnowa liturgiczna” jest wynikiem reformy, ma więc wymiar realizujący na płaszczyźnie wewnętrznej (duchowej).

Okazją do przedłożenia referatu jest diamentowa rocznica zwołania Soboru Watykańskiego II (11 października 1962 roku)². Jak dotąd nie powstała publikacja poddająca kompleksowej analizie nauczanie i działalność kard. Wyszyńskiego w dziedzinie liturgii³.

Problem referatu streszcza się w pytaniach: na ile prymas Wyszyński jest prekursorem reformy i odnowy liturgii w Kościele posoborowym w Polsce i jaki jest Jego wkład w to dzieło?

1 Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej* (dalej KL), Wrocław 1986.

2 Kardynał S. Wyszyński uczestniczył w czterech sesjach Soboru Watykańskiego II, tj. od 11 października 1962 aż do 8 grudnia 1965 roku.

3 Dotychczas ukazały się następujące publikacje: J. Lewandowski, *Eucharystia sakrament osoby i wspólnoty*, Warszawa 1988; G. Bereszyński, *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w Archidiecezji Warszawskiej 1963-1992*, Warszawa 2000; P. Waleńdzik, *Miejsce liturgii w nauczaniu pasterskim Kard. Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 2012.

W niniejszym opracowaniu wykorzystano dotychczasową literaturę⁴ oraz wybrane publikacje Prymasa Tysiąclecia, np.: *Miłość na co dzień*, *Idźcie i nauczajcie*⁶, *List do moich kapłanów*⁷, *Listy Pasterskie Prymasa Polski*⁸. Zebrany materiał pozwolił na ustrukturyzowane referatu w formie trzech części.

1. Kardynał Stefan Wyszyński liturgiem i liturgistą.
2. Soborowa reforma liturgiczna w Polsce wprowadzana przez prymasa Wyszyńskiego.
3. Dokonania i zasługi kard. Wyszyńskiego w odnowie liturgii.

I. Kardynał Stefan Wyszyński liturgiem i liturgistą

Wydaje się, że wśród różnorodnej tematyki obecnej w spuściznie prymasa Polski, głównym obszarem zainteresowań naukowych pozostaje Jego nauczanie i zaangażowanie w zakresie spraw społecznych. Ta optyka zaburza częściowo prawdziwy obraz działalności i nauczania, pozostawiając na uboczu wiele innych dziedzin życia Kościoła, w których kard. Wyszyński zabierał głos.

Typowym przykładem niedowartościowanej dziedziny w misji pasterskiej prymasa Wyszyńskiego pozostaje liturgia. Niestety Jego działalność i nauczanie w tym zakresie dla szerszego kręgu odbiorców wciąż pozostają mało znane. Stąd zrodziła się potrzeba ukazania problematyki liturgicznej obecnej w działalności i nauczaniu pasterskim Stefana Wyszyńskiego. Zatem pierwsza część ma za zadanie ukazać wpływ ks. Władysława Korniłowicza na duchowość liturgiczną ks. Stefana Wyszyńskiego (1) oraz przedstawić prymasa jako liturga i liturgistę (2).

4 Por. A. Schletz, *Bibliografia prac Kard. S. Wyszyńskiego od 1926 do 1958 roku*, „Nasza Przeszłość” 1958, t. 8, s. 24-43; W. Padacz, *Bibliografia oprac. Kard. S. Wyszyńskiego za lata 1958-1970*, „Nasza Przeszłość” 1971, t. 35, s. 7-46; T. Andruszkiewicz, *Bibliografia prac Kard. S. Wyszyńskiego Prymasa Polski wydrukowanych w latach 1970-1976*, „Chrześcijańin w Świecie” 1977, nr 1, s. 91-111; S. Koźnik, *Prace drukowane Księdza Prymasa*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” (dalej WAW) 1979, nr 1-2, s. 47-148.

5 S. Wyszyński, *Miłość na co dzień*, t. I-II, Rzym 1971.

6 Tenże, *Idźcie i nauczajcie*, red. M. Okońska, M. Plaskacz, A. Rastawiecka, W. Wojdecki, Warszawa 1985.

7 Tenże, *List do moich kapłanów*, t. I-III, Paris 1969.

8 *Listy pasterskie Prymasa Polski 1946-1974* (dalej LPPP), Paris 1975; *Listy pasterskie Prymasa Polski oraz Episkopatu 1975-1981* (dalej LPPPiE), Paris 1988.

1. Wpływ ks. Władysława Korniłowicza na duchowość liturgiczną Stefana Wyszyńskiego

Po raz pierwszy postacie te spotkały się we Włocławku w 1920 roku. Wówczas Rektorat Seminarium Duchownego zaprosił ks. Władysława Korniłowicza do wygłoszenia cyklu wykładów liturgicznych dla alumnów. Ksiądz prymas wspomina to wydarzenie następująco⁹:

Wtedy to miałem możliwość widzieć Ojca, słuchać Go i w sposób sobie właściwy oceniać. W tym okresie Ojciec dał się poznać jako człowiek owładnięty głęboką miłością do liturgii Kościoła, w teologicznym jej zrozumieniu, i dążnością do wprowadzania z niej wszystkich wniosków, mających znaczenie dla codziennego życia katolickiego¹⁰.

Do kolejnych spotkań doszło w latach 1925-1929, podczas studiów ks. Wyszyńskiego w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Ksiądz Korniłowicz, jako dyrektor konwiktów dla księży studentów, głosił im konferencje, a także wykładał teologię liturgii¹¹. We wspomnieniach młody student zapisał: „Wśród kapłanów, którym przypisuję największy wpływ na moje życie, w pierwszym rzędzie znajduje się ks. W. Korniłowicz”¹². W opinii Prymasa Tysiąclecia, ks. Korniłowicz był wspaniałym liturgistą¹³. Zawiązana między nimi przyjaźń zaowocowała w życiu przyszłego kardynała głębokim przeżywaniem liturgii i głębszą znajomością problematyki liturgicznej.

9 Por. P. Waleńdzik, dz. cyt., s. 37.

10 S. Wyszyński, *Przedmowa do książki o Ojcu Władysławie Korniłowiczu*, w: *Ksiądz Władysław Korniłowicz*, red. T. Landy, R. Wosiek, Warszawa 1978, s. 5.

11 Por. S. Wyszyński, *Ksiądz Władysław Korniłowicz*, „Tygodnik Powszechny” z 15 grudnia 1946 roku. Przedruk w: *Chrześcijaństwo*, t. II, Warszawa 1970, s. 313.

12 S. Wyszyński, *Nasz Ojciec ksiądz Władysław Korniłowicz*, Warszawa 1980, s. 53. Potwierdzenie ogromnej roli, jaką odegrał ks. Korniłowicz w rozszerzaniu idei ruchu liturgicznego oraz osobistego oddziaływania na sposób przeżywania i myślenia o liturgii u swoich słuchaczy, można znaleźć w licznych wypowiedziach prymasa Wyszyńskiego. Należy podkreślić, że w osobistym przekonaniu kardynała o. Korniłowicz należał do grona kapłanów, którzy pozostawili trwałe ślady w jego życiu.

13 Por. S. Wyszyński, *Nasz Ojciec ksiądz Władysław Korniłowicz*, dz. cyt., s. 52.

2. Prymas Wyszyński liturgiem i liturgistą

W ocenie wielu ks. Stefan Wyszyński nie tylko był liturgistą poprzez pasterskie nauczanie, ale przede wszystkim liturgiem sprawującym godnie czynności liturgiczne.

a. Ks. Stefan Wyszyński liturgiem

– *Msza Święta*

Ofiara Krzyża dla ks. Wyszyńskiego była przeżywaniem Misterium Chrystusa, włączającego się w życie ludzkie i w ziemską rzeczywistość. Do mszy świętej przygotowywał się przez uprzednie zapoznanie się z tekstami, w celu osiągnięcia pełniejszego zrozumienia myśli liturgicznej.

– *Liturgia Godzin*

Liturgię Godzin i inne modlitwy celebrował dostojnie z wielką powagą. Z tym samym wewnętrznym nastawieniem wykonywany był każdy gest przy ołtarzu i wszelkie czynności liturgiczne.

– *Pismo Święte i księgi liturgiczne*

Biblia i księgi liturgiczne były dla kard. Wyszyńskiego źródłem ewangelizacji. Jako Nauczyciel Narodu wskazywał głosicielom źródła, których poznanie jest pomocne w ewangelizacji. Zaliczał do nich: *Pismo Święte, Mszał, Liturgię Godzin, Pontyfikał* oraz *Rytuały*. Źródła te nazywał najwspanialszą teologią życia, która wprowadza we wszystkie szczegóły życia chrześcijańskiego.

– *Kaznodziejstwo*

Charyzmat słowa, realizowany na ambonie przez prymasa, był szczególnym darem w głoszeniu słowa Bożego i słowa Kościoła. Ksiądz kardynał był wyjątkowym kaznodzieją tamtejszej epoki i wzorowym liturgiem, który pozostawił wiele wskazań co do formy i treści przepowiadania¹⁴.

14 Między innymi od ks. W. Kornilowicza (w podwarszawskich Laskach) prymas Wyszyński uczył się liturgii. Kontakt kard. Wyszyńskiego z liturgią w Laskach miał niezwykle znaczenie dla zrozumienia odnowy liturgicznej w czasie Soboru Watykańskiego II i wprowadzania jej w życie po Soborze. Kardynał Wyszyński rozumiał przede wszystkim ducha liturgii i powiązanie liturgii z życiem. Dlatego też odnowie liturgicznej wprowadzanej na Zachodzie administracyjnie przeciwstawiał w Polsce odnowę na sposób organiczny. Dzięki takiej postawie prymasa odnowa liturgiczna weszła w życie Kościoła w Polsce i stanowi dziś trwałą podstawę religijnej kultury katolickiego społeczeństwa. Zob. *Człowiek niezwykłej miary*, red. M. Plaskiewicz, A. Rastawicka, Warszawa 1984, s. 170.

b. Ks. Stefan Wyszyński liturgistą

Jako liturgista pozostawił wiele cennych myśli, między innymi w *Liście do moich kapłanów*¹⁵. Dla przykładu warto przypomnieć cenne wskazówki liturgiczne:

– Msza Święta

*Tak pragnęlibyśmy uniknąć administracyjnego wyrażenia „odprawiać”, by zastąpić je raczej słowem „sprawować ofiarę”, „składać ofiarę” [...]. Dołączmy wysiłek, by Mszę Świętą uczynić przedmiotem systematycznego studium, rozmyślenia i modlitwy [...]. Starannie przemyślmy każdy formularz mszalny, zwłaszcza kanon Mszy Świętej, rubryki, słowa i czyny*¹⁶.

*Warto zachęcać lud Boży, by stawał się coraz bardziej świadomy konieczności czynnego uczestnictwa w ofierze ołtarza [...]*¹⁷.

– Sakramenty i sakramentalia

*Wpływ kapłana na lud Boży nie zależy od jednego lub drugiego udanego czynu czy kazania, ale jest dziełem stylu jego życia, syntezy słów, czynów i postawy. A to stanowi owoc życia wewnętrznego. Ono dodaje kapłanowi wymowy, wlewa w słowa wewnętrzny sens prawdy głoszonej i moc świadectwa owocnej wiary. Ono to promieniuje w posłudze liturgicznej, pełnieniu czynności kapłańskich przy ołtarzu, obrzędach sakramentalnych, słowach liturgicznych, znakach świętych, błogostwieństwach, śpiewie i udzielaniu sakramentów*¹⁸.

*Kościół, dając nam do ręki *Rituale Romanum*, zachęca, by nasze działania liturgiczne były sprawowane godnie, zwłaszcza gdy idzie o administrowanie sakramentów Kościoła Bożego [...]. Stąd wezwanie do duszpasterzy i kapłanów uprawnionych do sprawowania sakramentów świętych, by pamiętali, że sprawują rzeczy święte i że mają być gotowi w każdym czasie do wypełnienia świętego urzędu. Już samo sprawowanie sakramentów wymaga nieskazitelnego, czystego i pobożnego życia*¹⁹.

15 Powstał między rokiem 1953 i 1956 w okresie więzienia i przymusowego odosobnienia kard. Wyszyńskiego.

16 S. Wyszyński, *List do moich kapłanów*, cz. II (*Wspólnie z Kościołem*), Paris 1969, s. 110-111.

17 Tamże, s. 121.

18 Tenże, *List do moich kapłanów*, cz. I (*Wspólnie z Trójcą Świętą*), Paris 1969, s. 77-78.

19 Tenże, *List do moich kapłanów* cz. III (*Wspólnie z moim biskupem*), Paris 1969, s. 203.

– *Znaki święte – obrzędy*

Kościół dba też o znaki święte obrzędów, ceremonii i rytów, i zachęca, by kapłan sprawował je „stosownie i z powagą, aby podnosił stojących wokół do rozważania spraw niebieskich i skłaniał do uwagi”²⁰.

Sprawowanie świętych czynności liturgicznych wymaga obrony przed rutyną, której tak łatwo poddać się w gorączkowym życiu codziennym²¹.

– *Liturgia Godzin*

Dziś zarówno pastoraliści, jak i homileci odsyłają nas do Breviarza, wskazując, jak doniosłą jest on pomocą w pracy kaznodziejskiej i duszpasterskiej²².

– *Księgi liturgiczne*

Rytuał może być równie dobrze dla nas książką do rozmyślań i modlitwy, jak Breviarz i Msza²³.

Postawa prymasa jako liturga i liturgisty predestynowała Go do podjęcia zarówno reformy, jak i odnowy liturgicznej w Polsce, co stanowi przedmiot refleksji w drugiej części tekstu.

II. Soborowa reforma liturgiczna w Polsce wprowadzana przez prymasa Wyszyńskiego

W myśl tezy Soboru Watykańskiego II, iż *Ecclesia semper reformanda*, zapoczątkowano odnowę życia duchowego w Kościele²⁴. Aby nastąpiła skuteczna odnowa musi ona być poprzedzona reformą liturgii²⁵. Sobór Watykański II

20 Tamże, s. 204.

21 Tenże, *List do moich kapłanów*, cz. I, s. 50.

22 Tenże, *List do moich kapłanów*, cz. II, s. 139.

23 Tenże, *List do moich kapłanów*, cz. III, s. 205.

24 Por. K. Konecki, *Przez reformę liturgii do odnowy Kościoła*, w: *Laudate Dominum Księdzu Profesorowi Jerzemu Stefańskiemu z okazji 65-lecia urodzin i 40-lecia kapłaństwa*, red. tenże, Gniezno 2005, s. 154.

25 Słowo „reforma” wywodzi się od łacińskiego *reformare* oznaczającego w łacinie klasycznej bądź nadanie przedmiotowi nowej formy, bądź przywrócenie mu kształtu pierwotnego. Używano tego terminu już w starożytności na oznaczenie poprawy zepsutych obyczajów. Natomiast chrześcijaństwo przyjęło sens tego pojęcia, aby określić sytuację człowieka skażonego przez grzech pierworodny i odradzającego się dzięki łasce Chrystusa. Sam Zbawiciel jest określany jako „Reformator rodzaju ludzkiego”, w którym ludzie powinni się przemienić przez duchowe odnawianie umysłu. To pojęcie reformy prze-

wskazał, iż reforma liturgii dokonuje się najczęściej na płaszczyźnie zewnętrznej, np. instytucji, różnych struktur kościelnych, łącznie z księgami liturgicznymi (zob. KL 25)²⁶, językiem narodowym (zob. KL 36, § 1 – 4) i rokiem kościelnym (zob. KL 107).

Kierując się inspiracjami Soboru, prymas Wyszyński wraz z Episkopatem Polski podjął się reformy liturgii w Polsce, kładąc nacisk na: staranne przygotowanie nowych ksiąg liturgicznych (1)²⁷, wprowadzanie języka narodowego do liturgii (2) oraz uaktualnianie kalendarza kościelnego (3). Tym wątkom poświęcona jest druga część referatu.

1. Księgi liturgiczne

a. Mszał łacińsko-polski i Mszał rzymski dla diecezji polskich

W ramach soborowej reformy po raz pierwszy w 1963 roku ukazał się w Polsce *Mszal łacińsko-polski* opracowany przez benedyktynów tynieckich²⁸. Pozwolenie na tymczasowe używanie tego mszału uzyskał kardynał od Świętej Kongregacji Obrzędów po promulgacji *Konstytucji o liturgii świętej*. Prymas Polski zabiegał o dwujęzyczny mszał, którego opracowanie zlecił Franciszkowi Małaczyńskiemu z Tyńca. W tym celu 20 lutego 1968 roku Prymas wydał dekret zezwalający na druk mszału²⁹, po czym, w tym samym roku, został on rozprowadzony w kościołach w całej Polsce³⁰.

W 1970 roku ukazał się mszał Pawła VI, z czasem tłumaczony na język polski³¹. Na mocy dekretu z 3 grudnia 1978 roku prymas zaaprobował posługiwanie się nim aż do wydrukowania polskiej edycji odnowionego

jęła myśl średniowieczna wołająca o reformę Kościoła, a miała ona obejmować zarówno naprawę struktur, jak i obyczajów. Jako reformę pojmowano więc refleksję Kościoła nad samym sobą, w celu osiągnięcia ideału życia chrześcijańskiego poprzez wewnętrzną odnowę. Por.: J.J. Kopeć, *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” (dalej RBL) 1985, nr 38, s. 273; H.D. Wojtyśka, *Reformacja – reforma katolicka – kontrreformacja*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (dalej RTK) 1977, nr 4, s. 223-248.

26 Sobór postanowił: „Należy jak najrychlej zbadać i poprawić księgi liturgiczne przy pomocy znawców i z uwzględnieniem wypowiedzi biskupów z różnych stron świata” (KL 25).

27 Por. H. Sobeczko, *W trosce o liturgiczne dziedzictwo*, Opole 1986, s. 151-153.

28 *Mszal rzymski*, oprac. OO. Benedyktyni z Opactwa tynieckiego, Poznań 1963.

29 *Mszal rzymski łacińsko-polski*, Paryż 1968.

30 Stolica Apostolska aprobowała tenże mszał 9 grudnia 1967 roku (Prot. N.A 610/67).

31 Por. F. Małaczyński, *Polskie księgi liturgiczne*, w: *Euntes Docete*, red. S. Koperek, Kraków 1993, s. 227.

Mszału rzymskiego dla diecezji polskich. Pełne wydanie tego mszału ukazało się w 1986 roku³².

b. Lekcjonarz mszalny

Podobnie jak w przypadku mszału, na powstanie *Lekcjonarza mszalnego*³³ miała wpływ *Konstytucja o liturgii świętej* (zob. KL 35 i 51), która zalecała urozmaicenie i lepszy dobór czytań biblijnych. Idąc za sugestią Soboru, prymas Wyszyński wydał dekret (12 marca 1966 roku) dotyczący opracowania polskiego *Lekcjonarza mszalnego*. Trzeba zauważyć, że od tej decyzji tekst *Biblii Tysiąclecia* wszedł do wszystkich ksiąg liturgicznych w Polsce i obowiązuje aż do dziś³⁴. Ostatecznie siedmiotomowe wydanie *Lekcjonarza mszalnego* ukazywało się sukcesywnie w latach 1972-1977, uzyskując aprobatę prymasa³⁵.

c. Liturgia Godzin

Po uchwaleniu liturgicznej konstytucji, rozpoczął się siedmioletni okres prac nad reformą *Brewiarza Rzymskiego* (zob. KL 83-101). Papież Paweł VI 1 listopada 1970 roku, konstytucją apostolską *Laudis canticum* zaaprobował nową *Liturgię Godzin*³⁶. W tej kwestii Stefan Wyszyński wraz z Episkopatem Polski odniósł się z rezerwą do możliwości tłumaczenia księgi na język polski, co przedłużyło prace. Powodem tego była ówczesna struktura Komisji Liturgicznej, która nie posiadała możliwości szybkiego tłumaczenia brewiarza (własnymi siłami)³⁷. Niestety ukazał się on dopiero w 1982 roku.

32 Por. J. Nowak, *Soborowa reforma liturgiczna w Polsce wprowadzona przez kardynała Stefana Wyszyńskiego*, w: *Kardynał Stefan Wyszyński. Droga życia i posługi pasterskiej*, red. R. Czekalski, Warszawa 2021, s. 336.

33 Posoborowa reforma liturgii oddzieliła mszał od lekcjonarza. Mszał Piusa V zawierał teksty eucharystyczne i biblijne w jednej księdze. Liturgia słowa była zaczerpnięta z *Lekcjonarza z Murbach* (VIII wiek). Rada do spraw Wykonywania *Konstytucji o liturgii świętej* dokonała podziału mszału na dwie integralnie złożone księgi: sakramentarz (mszał dla celebransa) i lekcjonarz (z czytaniem biblijnymi). Por. F. Małaczyński, *Jak powstał nowy Lekcjonarz mszalny*, RBL 1988, nr 2, s. 178.

34 Por. J. Nowak, dz. cyt., s. 337.

35 Por. F. Małaczyński, *Polskie księgi liturgiczne*, art. cyt., s. 226.

36 Nazwa *Liturgia Godzin* została użyta po raz pierwszy na XII sesji plenarnej Concilium w 1969 roku.

37 Por. F. Małaczyński, *Polskie księgi liturgiczne*, art. cyt., s. 233.

d. Rytuały

O reformie obrzędów sakramentów i sakramentaliów traktuje dość obszernie *Konstytucja o liturgii świętej* (zob. KL 59-82). Rada do spraw Wykonywania *Sacrosanctum Concilium* poleciła krajowym konferencjom biskupim edycję nowych ksiąg zawierających obrzędy sakramentów i sakramentaliów³⁸.

O reformę rytuałów zatroszczył się kard. Wyszyński, wydając dekrety wydawnicze dla następujących ksiąg: chrztu dzieci w święto Chrztu Pańskiego w 1972 roku (N. 200/72/P.), sakramentu bierzmowania 25 marca 1973 roku (N. 742/73/P.) i tego samego dnia dla sakramentu małżeństwa (N. 750/73/P.). Natomiast rytuał *Obrzędów pogrzebu* (N. 160/76/P.) został promulgowany w święto Nawiedzenia NMP w 1976 roku³⁹. Pozostałe księgi to: sakrament chorych 25 marca 1978 roku (N. 850/78/P.) i sakrament pokuty 2 lutego 1981 roku (N. 594/81/P.). Zasługą Stefana Wyszyńskiego było również wydanie dekretu 11 grudnia 1980 roku w sprawie opracowania nowego rytuału: *Komunia święta i kult tajemnicy eucharystycznej poza Mszą Świętą*. Niestety ukazał się on drukiem dopiero w 1984 roku po śmierci prymasa.

Należy zauważyć, że oprócz ksiąg wydawanych drukiem, dzięki kardynałowi, zostały opublikowane techniką małej poligrafii (na powielaczu) obrzędy dotyczące posług i święceń. 2 kwietnia 1977 roku prymas podpisał dekret (N. 653/P/77), na mocy którego możliwe było posługiwanie się tymi tekstami i obrzędami do chwili ukazania się tej księgi w druku⁴⁰. Z wydawaniem ksiąg liturgicznych wiąże się język stosowany w liturgii.

2. Język narodowy w liturgii

Bardzo znaczące są postanowienia *Konstytucji o liturgii świętej* (zob. KL 36§ 1-4) dotyczące języka używanego w liturgii⁴¹. Dokument przewiduje (obok języka łacińskiego) zastosowanie w liturgii języków narodowych⁴².

38 Por. J. Nowak, art. cyt., s. 338.

39 Por tamże, s. 338-339.

40 Kuria Metropolitalna Warszawska, *Ustanowienie lektorów i akolitów. Przyjęcie kandydatów do diakonatu i kapłaństwa oraz obrzędy święceń diakonów, kapłanów i biskupa*, Warszawa 1977.

41 Sobór Watykański II, zachowując w obrządkach łacińskich użycie języka łacińskiego, otworzył ze względów duszpasterskich szeroki dostęp językom rodzimym do liturgii mszy świętej, sakramentów i sakramentaliów (zob. KL 36, 54, 63).

42 Por. *List Pasternski Biskupów Polskich z okazji wejścia w życie soborowej Konstytucji o świętej liturgii*, w: *Listy Pasternskie Episkopatu Polski 1945-1974* (dalej LPEP), Paris 1975, s. 342.

Wprowadzenie języka ojczystego do liturgii sprawiło, że wierni, którzy byli dotąd „obcymi i milczącymi widzami” (KL 48), stali się jej czynnym i zaangażowanym podmiotem (por. KL 14). Bez języka narodowego w liturgii nie byłaby możliwa reforma i odnowa w Kościele powszechnym i również w Polsce⁴³. Kardynał, świadomy tego, akceptował wprowadzenie języka narodowego do liturgii⁴⁴. Dzięki Jego staraniom Stolica Apostolska⁴⁵ już w 1964 roku wyraziła zgodę na używanie języka polskiego w liturgii⁴⁶. Nieco później, na wniosek bp. Franciszka Jopa⁴⁷, przy pełnej aprobachie prymasa, podjęto uchwałę 5 maja 1970 roku o wprowadzaniu języka narodowego do czynności liturgicznych, co w pełni nastąpiło w ciągu ośmiu lat od promulgacji dekretu⁴⁸.

3. Kalendarz liturgiczny dla diecezji polskich

Po enuncjacji przez Pawła VI nowego kalendarza liturgicznego w Kościele powszechnym (14 lutego 1969 roku), należało również w Polsce dokonać zmian w obchodach maryjnych i świętych. Do kalendarza ogólnopolskiego Episkopat pod przewodnictwem kard. Stefana Wyszyńskiego ze świąt maryjnych zachował uroczystość NMP Królowej Polski i NMP Częstochowskiej, wspomnienie obowiązkowe NMP Wspomożycielki Wiernych i Niepokalanego Serca NMP. Wielkie zasługi we wprowadzeniu święta NMP Matki Kościoła⁴⁹ miał prymas wraz z polskim episkopatem.

43 Por. K. Konecki, dz. cyt., s. 158-159.

44 Por. P. Waleńdzik, dz. cyt., s. 262.

45 Dekret Komisji Wykonawczej *Konstytucji o liturgii świętej*.

46 Por. S. Wyszyński, *Do Duszpasterzy polskich za granicą. O wprowadzeniu do liturgii języka ojczystego*, w: LPPP, s. 460.

47 W Polsce koordynował reformy liturgiczne Soboru.

48 Por. H. Sobeczko, *Prace komisji Liturgicznej Episkopatu Polski nad realizacją Konstytucji liturgicznej w Polsce w latach 1963-1975*, RBL 1985, nr 4-5, s. 312.

49 Warto jeszcze wspomnieć o święcie NMP Matki Kościoła. Episkopat Polski poprzez kard. S. Wyszyńskiego ogłosił wiernym 4 maja 1971 roku wprowadzenie święta Matki Kościoła, które w diecezjach polskich będzie obchodzone w poniedziałek po Zesłaniu Ducha Świętego. Wybór dnia nawiązuje do Pięćdziesiątnicy jako początku działalności Kościoła. Należy zauważyć, że w sprawie tytułu „Matki Kościoła” wypowiadał się kard. Wyszyński podczas III sesji Soboru 16 września 1964 roku. W swym wystąpieniu prosił papieża, aby ogłosił Maryję Matką Kościoła. Paweł VI, zamykając III sesję Soboru 21 września 1964 roku, powiedział: „Ku chwale więc Najświętszej Maryi Panny oraz ku naszej radości ogłaszamy Najświętszą Maryję «Matką Kościoła»”. Podają za: J. Nowak, dz. cyt., s. 341.

Trzeba również podkreślić, iż na Jego prośbę papież Jan XXIII 31 sierpnia 1962 roku ustanowił NMP Królową Polski.

Nadto za aprobatą prymasa wprowadzono do kalendarza kościelnego ośmiu świętych i ośmiu błogosławionych, obok św. Wojciecha i św. Stanisława – biskupa i męczennika. Św. Stanisław Kostka został uznany za patrona drugorzędnego⁵⁰.

Rodzi się pytanie, czy oprócz reformy dokonała się odnowa w sercach i umysłach zarówno duszpasterzy, jak i wiernych świeckich. Temu zagadnieniu poświęcona jest trzecia część artykułu.

III. Dokonania i zasługi kardynała Stefana Wyszyńskiego w odnowie liturgii

W *Konstytucji o liturgii świętej* czytamy: „Aby lud chrześcijański pewniej czerpał ze świętej liturgii obfitsze łaski, święta Matka Kościół pragnie dokonać ogólnego odnowienia liturgii” (KL 21). Ma się ona dokonać w sercach i umysłach tak duszpasterzy, jak i wiernych, we wszystkim, co tworzy liturgię (zob. KL 21, 38, 50, 60-82)⁵¹.

Owocne w dziele odnowy po *Vaticanum II* w Polsce okazały się m.in. *Listy Pastorskie Prymasa Wyszyńskiego*⁵². Według niego odnowa liturgiczna wymagała permanentnego wdrażania⁵³. Dotyczyć miała formacji liturgicznej duchowieństwa (1), formacji liturgicznej wiernych (2)⁵⁴, odnowy ksiąg liturgicznych (3), odnowy obrzędów sakramentów (4) oraz liturgii pogrzebu, *Liturgii Godzin* wraz ze śpiewem i muzyką sakralną (5).

1. Formacja liturgiczna duchowieństwa

Kardynał Wyszyński był zatroskany o formację liturgiczną i wykształcenie duchowieństwa⁵⁵ (por. KL 16). Stąd kierowane do niego zachęty, aby

50 Św. Kongregacja Rytów, *Patronaż Polski*, WAW 1962, nr 11, s. 321-322.

51 Por. K. Konecki, dz. cyt., s. 111.

52 B. Nadolski, *Odnowa liturgiczna w Kościele rzymskokatolickim*, w: tenże, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1070.

53 Por. J. Decyk, *Liturgia wciąż nowym zadaniem*, „Homo Dei” (dalej HD) 1995, nr 2, s. 30.

54 Por. J. Nowak, dz. cyt., s. 343.

55 Por. Biskupi Polscy do Duchowieństwa, *W związku z wejściem w życie Konstytucji Soborowej o świętej liturgii*, w: LPEP, s. 341.

wiernym pomóc w odkrywaniu bogactwa i piękna liturgii. W jednym z listów prymas pisał⁵⁶:

Na Was, czcigodni Księża, ciąży obowiązek ciągłego pogłębiania swych naukowych wiadomości o liturgii, wyniesionych z seminarium, by szerzej ujmować tę gałąź wiedzy teologicznej [...], by przez to głębiej rozumieć znaczenie obrzędów liturgicznych i samemu żyć życiem liturgicznym [...]. W ślad za tym idzie obowiązek gorliwej i pilnej pracy kapłańskiej nad tym, byśmy wychowali wiernych do czynnego udziału w obrzędach liturgicznych, w szczególności, byśmy wyjaśnili im te zmiany, jakie wskutek odnowy soborowej będą obecnie wprowadzone w życie⁵⁷.

Prymas przypominał duchownym, że liturgii nie wolno traktować w sposób dowolny. Ubolewał w sytuacjach, gdy hasło odnowy soborowej było nadużywane:

Nie wolno kapłanom wprowadzać żadnych zmian w liturgii według własnych pomysłów, ani też nie wolno jest niczego w świętych obrzędach opuszczać. Te tylko bowiem zmiany objęte są odnową liturgii, które są zarządzone przez właściwych przełożonych kościelnych. Nie należy również lekko traktować przepisów rubryk liturgicznych, które nas obowiązują i choć taki czy inny przepis rubrycystyczny może być zmieniony, to dopóki istnieje, jest dla nas święcie obowiązujący⁵⁸.

2. Formacja liturgiczna wiernych

Duchowieństwo ma troszczyć się o czynne, świadome i pobożne uczestnictwo wiernych w obrzędach liturgicznych (por. KL 48). Ma się to wyrażać w licznym i aktywnym udziale wiernych we mszach świętych, w częstym przystępowaniu do Komunii Świętej w myśl *Sacrosanctum Consilium*,

[...] aby posilali się przy stole Ciała Pańskiego, składali Bogu dzięki, aby ofiarując niepokalaną hostię nie tylko przez ręce kapłana, lecz także razem z nim, uczyli się siebie samych składać w ofierze (KL 48).

56 Zob. tamże, s. 345-349.

57 Tamże, s. 345-346.

58 Por. tamże, s. 346.

Oprócz uczestnictwa mszalnego, prymas z biskupami w jednym z listów⁵⁹ zachęcali do poprawnego śpiewu w kościele podczas nabożeństw⁶⁰, działalności diecezjalnych komisji liturgicznych, w których członkami będą wierni, komisji muzyki kościelnej oraz komisji sztuki kościelnej⁶¹. Zdaniem prymasa Wyszyńskiego, w celu pogłębienia świadomości liturgicznej wiernych, należy im dostarczać polskie teksty z wyjaśnieniami obrzędów liturgicznych⁶². Według kardynała wszelkie zmiany należy wprowadzać z wielką roztropnością, a wiernym umiejętnie je wyjaśniać w oparciu o obrzędy zawarte w księgach liturgicznych.

3. Odnowa ksiąg liturgicznych

Odnowa liturgiczna wyraziła się w Polsce w opracowywaniu i wydawaniu nowych ksiąg liturgicznych dotyczących sakramentów, sakramentaliów i błogosławieństw. W czasie posoborowym aż do śmierci Stefana Wyszyńskiego ukazało się znacząco wiele ksiąg liturgicznych⁶³. Zarówno w nauczaniu pasterskim prymasa, jak i episkopatu⁶⁴, spotykamy godną uwagi zachętę, aby w księgach liturgicznych uwzględniono więcej Pisma Świętego, którego znajomość i umiłowanie są istotnymi warunkami odnowy liturgii, zwłaszcza sakramentalnej.

59 Por. tamże, s. 347.

60 Por. tamże.

61 Por. tamże, s. 346.

62 Por. tamże.

63 *Kalendarz Rzymski*, 1969; *Mszal Rzymski*, 1970 (1975); *Porządek czytań mszalnych*, 1970 (1981); *Porządek śpiewów mszalnych*, 1973; *Liturgia Godzin*, 1971 (1972); *Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów*, 1968; *Obrzęd błogosławienia oleju katechumenów i chorych oraz konsekracja krzyżma*, 1971; *Obrzęd błogosławienia opata i ksieni*, 1971; *Wprowadzenie w posługę lektora i akolity*, 1973; *Obrzęd poświęcenia kościoła i ołtarza*, 1978; *Obrzęd konsekracji dziewic*, 1970; *Obrzęd sakramentu bierzmowania*, 1972 (1975); *Obrzędy chrztu dzieci*, 1969 (1972); *Obrzędy sakramentu małżeństwa*, 1969 (1974); *Obrzędy pogrzebu*, 1969 (1977); *Obrzędy profesji zakonnej*, 1970 (1975); *Sakramenty Chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*, 1972 (1978); *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*, 1972; *Komunia św. i kult Tajemnicy eucharystycznej poza Mszą Św.*, 1973; *Obrzędy sakramentu pokuty*, 1974.

64 Por. List Pasterski Biskupów Polskich, *Z okazji wejścia w życie Soborowej Konstytucji o liturgii świętej*, w: LPEP, s. 341-342.

4. Odnowa obrzędów sakramentów

Konstytucja o liturgii świętej (zob. KL 59-82) zawiera wskazania dotyczące odnowy obrzędów sprawowanych przy udzielaniu sakramentów świętych i sakramentaliów⁶⁵. Spośród liturgii sakramentów omawianych przez kard. Wyszyńskiego na uwagę zasługują trzy⁶⁶. Są nimi: chrzest, Eucharystia i kapłaństwo, które – według prymasa – dzięki łasce Bożej budują szczególną relację człowieka z Bogiem i ludzi między sobą⁶⁷. W szczególności wspomina o tym prymas w *Liście Pasterskim Biskupów Polskich* z 1972 roku⁶⁸:

*Przewidują większy i bardziej czynny udział rodziców, rodziców chrzestnych i wszystkich uczestników obrzędu tak w przygotowaniu chrztu, jak i udzieleniu sakramentu. Odnowione obrzędy zadają, by przede wszystkim rodzice brali udział w chrzcie swoich dzieci, uczestniczyli w modlitwach, wysłuchiwali pouczeń kapłana udzielającego sakramentu*⁶⁹.

Prymas Wyszyński wraz z episkopatem byli zatroskani o Eucharystię. Świadczy o tym list z 1969 roku poświęcony święceniom niedziel i świąt⁷⁰. Czytamy w nim: „Niedziela nadaje sens całemu życiu ludzkiemu i wskazuje właściwy cel [...]”⁷¹. Nie tylko mamy powstrzymać się od prac służebnych, ale uczestniczyć we mszy świętej⁷². W Eucharystii kardynał podkreślał aspekt ofiary i uczyty oraz komunii z Bogiem, poprzez którą następuje przebóstwienie człowieka. Natomiast sakrament kapłaństwa, poprzez nawiązanie szczególnej relacji z Chrystusem, uzdalnia człowieka do podjęcia misji działania w Jego imieniu pośród świata.

65 Por. tamże, s. 343.

66 Por. P. Waleńdzik, dz. cyt., s. 14.

67 Por. tamże, s. 263.

68 Zob. List Pasterski Biskupów Polskich, *O wprowadzeniu nowych obrzędów chrztu dzieci*, w: LPEP, s. 710 – 713.

69 Por. tamże, s. 711.

70 List Pasterski Episkopatu Polski, *O święceniach niedziel i świąt*, w: LPEP, s. 567-571.

71 Tamże, s. 569.

72 Por. tamże, s. 570.

5. Odnowa liturgiczna pogrzebu,

Liturgii Godzin oraz śpiewu i muzyki sakralnej

a. Obrzędy pogrzebu

Odnowione obrzędy pogrzebu zawierają bardzo bogaty dobór modlitw wraz z licznymi biblijnymi czytaniem. Prymas wraz z Episkopatem Polski 5 maja 1978 roku opublikował list *O Wprowadzeniu Nowych Obrzędów Pogrzebu*, które weszły w życie 1 listopada 1978 roku⁷³. W liście tym czytamy: „Odnowione obrzędy pogrzebu zostały przyjęte jako dar Kościoła, który jak ewangeliczny gospodarz, wyjmując rzeczy ze starego skarbca połączył je z nowymi”⁷⁴.

b. Liturgia Godzin

Posoborowa odnowa *Liturgii Godzin* polegała m.in. na skróceniu modlitw i dostosowaniu ich do zróżnicowanej pracy kapłańskiej i wymogów życia kapłanów diecezjalnych⁷⁵. Ksiądz prymas, w specjalnym liście przygotowanym wraz z episkopatem, zachęcał do głębszego poznawania treści liturgicznych zawartych w modlitwie brewiarzowej i pobożnego odmawiania jej w skupieniu⁷⁶.

c. Śpiew i muzyka sakralna

Kardynał Wyszyński, świadomy wskazań dotyczących śpiewu i muzyki sakralnej zawartej w *Konstytucji o liturgii świętej* (zob. KL 112-121), sam wyraził troskę o ich odnowę w liście pasterskim skierowanym *Do kierowników i członków chórów kościelnych w archidiecezji warszawskiej*⁷⁷. Oto jego słowa:

W akcji liturgicznej, zwłaszcza bardziej uroczystej, na szczególną uwagę zasługują ze względu na swe posługiwanie: chór kościelny i zespół śpiewaków (schola cantorum). W świetle zasad Soboru zadanie tych grup nabrało większego znaczenia i „Instrukcja o Muzyce w Świętej Liturgii” Papieskiej Kongregacji Obrzędów wyraźnie zachęca do tego, by istniały i by były otaczane opieką chóry parafialne

73 Zob. *O wprowadzeniu nowych obrzędów pogrzebu*, w: LPPPiE, s. 356-359.

74 Tamże, s. 359.

75 Por. P. Waleńdzik, dz. cyt., s. 261.

76 Biskupi Polscy do Duchowieństwa, *W związku z wejściem...*, dz. cyt., s. 346-347.

77 S. Wyszyński, List Pasterski. *Do kierowników i członków chórów kościelnych w archidiecezji warszawskiej*, w: LPPP, s. 593.

oraz zespoły śpiewaków do wykonywania właściwych im części liturgii (*Instrukcja o Muzyce w Świętej Liturgii*, 19a).

Według prymasa Wyszyńskiego, duchowni powinni także uczyć wiernych poprawnego śpiewu w kościele, a wierni – znać repertuar pieśni⁷⁸.

Aby odnowa liturgii mogła wydać odpowiedni owoc w życiu duszpastery i wiernych, Prymas Tysiąclecia jako punkt wyjścia polecał im wnikliwe studiowanie *Konstytucji o liturgii świętej*, do której często się odnosił⁷⁹.

Zakończenie

Przeprowadzone badania doprowadziły do ostatecznych konkluzji:

1. Celem referatu było ukazanie kard. Stefana Wyszyńskiego jako wzorowego **liturga** z racji święceń kapłańskich i biskupich oraz odpowiedzialnego, dobrego **liturgistę** z zamiłowaniem i sprawowanym urzędem. Pomocą dla takiej postawy była **duchowość liturgiczna**, na rozwój której nieoceniony wpływ wywarło środowisko liturgiczne we Włocławku, Lublinie i w podwarszawskich Laskach na czele z ks. Władysławem Korńłowiczem.
2. Posiadając świadomość i wiedzę liturgiczną, kardynał opowiadał się za stopniowym, spokojnym i ewolucyjnym **wprowadzaniem reform liturgicznych**. Realizował je przez osiemnaście lat, pomimo że było to zadanie wyjątkowo trudne⁸⁰. Wybrana przez niego droga realizacji reformy liturgicznej zaowocowała w Polsce na ogół akceptacją, chociaż ocena nie jest jednoznaczna. Wielu podkreśla zasługi Stefana Wyszyńskiego w sposobie wcielania reformy, chociaż nie brak głosów o zbyt powolnym wprowadzaniu jej w Polsce. Kardynał Wyszyński był zdecydowanym zwolennikiem poglądu o powolnym, odpowiedzialnym wprowadzaniu w życie inicjatyw soborowych, co w dużym stopniu zaowocowało odnową Kościoła w Polsce.
3. Prymas Tysiąclecia rozumiał ducha narodu, ale też i ducha liturgii wraz z powiązaniem jej z życiem. Dlatego też odnowie liturgicznej wprowadzanej na Zachodzie administracyjnie przeciwstawiał w Polsce odnowę na sposób organiczny. Dzięki takiej postawie

78 Biskupi Polscy do Duchowieństwa, *W związku z wejściem...*, dz. cyt., s. 347.

79 Por. P. Waleńdzik, dz. cyt., s. 262.

80 Por. J. Nowak, dz. cyt., s. 343.

prymasa, **odnowa liturgiczna** weszła w życie Kościoła i stanowi dziś trwałą podstawę religijnej kultury katolickiego społeczeństwa⁸¹.

Mimo że działalność i nauczanie prymasa Wyszyńskiego zamknęły się w chwili śmierci, to jednak w wielu aspektach zapoczątkowane reforma i odnowa mają charakter ponadczasowy. Stąd kard. Wyszyński zasługuje w pełni na miano nieocenionego prekursora reformy i odnowy liturgicznej w Polsce

4. Przedłożony referat nie rozwiązuje wszystkich problemów związanych z koncepcją reformy i odnowy liturgicznej w Polsce realizowanej przez kardynała. Nie wszystkie kwestie zostały omówione wyczerpująco, gdyż przerastały one ramy artykułu. Niemniej zarysowana panorama zagadnień kreuje perspektywy dla podejmowania dalszych studiów w rozważanej problematyce. Zaprezentowane myśli pokazują kierunek, którym powinna dalej podążać reforma i odnowa liturgii w Polsce.

Należy wyrazić nadzieję, iż niniejsze refleksje mogą zainspirować badaczy do wnikliwszych i poszerzonych badań omawianej problematyki. Natomiast duszpasterzy oraz tych wszystkich, którzy są zatroskani o właściwy poziom reformy i kształt odnowy soborowej, powinny nadal pobudzać do świadomości, że liturgia jest *semper reformanda*⁸², podobnie jak Kościół w Polsce.

Bibliografia

Dokumenty i nauczanie Kościoła

Biskupi Polscy do Duchowieństwa, *W związku z wejściem w życie Konstytucji Soborowej o świętej liturgii*, w: *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975.

List Episkopatu do wiernych, *O nowej księdze liturgicznej „Sakramenty chorych”*, w: *Listy pasterskie Prymasa Polski oraz Episkopatu 1975-1981*, Paris 1988.

List Pasterski Biskupów Polskich z okazji wejścia w życie soborowej Konstytucji o świętej liturgii, w: *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975.

List Pasterski Biskupów Polskich, *O wprowadzeniu nowych obrzędów chrztu dzieci*, w: *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975.

List Pasterski Episkopatu Polski, *O święceniu niedziel i świąt*, w: *Listy Pasterskie Episkopatu Polski*, Paris 1975.

Listy pasterskie Prymasa Polski 1946-1974, Paris 1975.

Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej*, Wrocław 1986.

81 Zob. *Człowiek niezwykłej miary*, dz. cyt., s. 170.

82 B. Nadolski, art. cyt., s. 1068.

Święta Kongregacja Rytów, *Patronaż Polski*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1962, nr 11.

Wyszyński S., *List Pasterski, Do kierowników i członków chórów kościelnych w archidiecezji warszawskiej*, w: tenże, *Listy pasterskie Prymasa Polski 1946-1974*, Paris 1975.

Wyszyński S., *Do Duszpasterzy polskich za granicą. O wprowadzeniu do liturgii języka ojczystego*, w: tenże, *Listy pasterskie Prymasa Polski 1946-1974*, Paris 1975.

Księgi Liturgiczne

Kalendarz Rzymski, 1969.

Komunia św. i kult Tajemnicy eucharystycznej poza Mszą św., 1973.

Liturgia Godzin, 1971 (1972).

Mszał rzymski, oprac. OO. Benedyktyni z Opactwa tyńckiego, Poznań 1963.

Mszał rzymski łacińsko-polski, Paryż 1968.

Mszał Rzymski, 1970 (1975).

Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów, 1968.

Obrzędy sakramentu małżeństwa, 1969 (1974).

Obrzędy pogrzebu, 1969 (1977).

Obrzędy chrztu dzieci, 1969 (1972).

Obrzęd konsekracji dziewic, 1970.

Obrzędy profesji zakonnej, 1970 (1975).

Obrzęd błogosławienia oleju katechumenów i chorych oraz konsekracja krzyżma, 1971.

Obrzęd błogosławienia opata i ksieni, 1971.

Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych, 1972.

Obrzęd sakramentu bierzmowania, 1972 (1975).

Obrzędy sakramentu pokuty, 1974.

Obrzęd poświęcenia kościoła i ołtarza, 1978.

Porządek czytań mszalnych, 1970 (1981).

Porządek śpiewów mszalnych, 1973.

Sakramenty Chorych. Obrzędy i duszpasterstwo, 1972 (1978).

Wprowadzenie w posługę lektora i akolity, 1973.

Opracowania

Andruszkiewicz T., *Bibliografia prac. Kard. S. Wyszyńskiego Prymasa Polski wydrukowanych w latach 1970-1976*, „Chrześcijanin w świecie” 1977, nr 1.

Bereszyński G., *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w Archidiecezji Warszawskiej 1963-1992*, Warszawa 2000.

Człowiek niezwykłej miary, red. M. Plaskiewicz, A. Rastawicka, Warszawa 1984.

Decyk J., *Liturgia wciąż nowym zadaniem*, „Homo Dei” 1995, nr 2.

Konecki K., *Przez reformę liturgii do odnowy Kościoła*, w: *Laudate Dominum Księdzu Profesorowi Jerzemu Stefańskiemu z okazji 65-lecia urodzin i 40-lecia kapłaństwa*, red. K. Konecki, Gniezno 2005.

- Kopeć J.J., *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1985, nr 4-5.
- Kośnik S., *Prace drukowane Księdza Prymasa*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1979, nr 1-2.
- Lewandowski J., *Eucharystia sakrament osoby i wspólnoty*, Warszawa 1988.
- Małaczyński F., *Jak powstał nowy Lekcjonarz mszalny*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1988, nr 2.
- Małaczyński F., *Polskie księgi liturgiczne*, w: *Euntes Docete*, red. S. Koperek, Kraków 1993.
- Małaczyński F., *Realizacja odnowy w Polsce*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1990, nr 1-2.
- Nadolski B., *Odnowa liturgiczna w Kościele rzymskokatolickim*, w: tenże, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006.
- Nowak J., *Soborowa reforma liturgiczna w Polsce wprowadzona przez kardynała Stefana Wyszyńskiego*, w: *Kardynał Stefan Wyszyński. Droga życia i posługi pasterskiej*, red. R. Czekalski, Warszawa 2021.
- O wprowadzeniu nowych obrzędów pogrzebu*, w: *Listy Pasterskie Prymasa Polski oraz Episkopatu (1975-1981)*, Paris 1988.
- Padacz W., *Bibliografia oprac. Kard. S. Wyszyńskiego za lata 1958-1970*, „Nasza Przeszość” 1971, t. 35.
- Schletz A., *Bibliografia prac Kard. S. Wyszyńskiego od 1926 do 1958 roku*, „Nasza Przeszość” 1958, t. 8.
- Sobeczko H., *Prace komisji Liturgicznej Episkopatu Polski nad realizacją Konstytucji liturgicznej w Polsce w latach 1963-1975*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1985, nr 4-5.
- Sobeczko H., *W trosce o liturgiczne dziedzictwo*, Opole 1986.
- Waleńdzik P., *Miejsce liturgii w nauczaniu kard. S. Wyszyńskiego*, Warszawa 2012.
- Wojtyła K., *Wstęp ogólny*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. HI, Poznań [b.r.].
- Wojtyska H.D., *Reformacja – reforma katolicka – kontrreformacja*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1977, nr 4.
- Wyszyński S., *Idźcie i nauczajcie*, red. M. Okońska, M. Plaskacz, A. Rastawiecka, W. Wojdecki, Warszawa 1985.
- Wyszyński S., *List do moich kapłanów, cz. I (Wspólnie z Trójcą Świętą)*, Paris 1969.
- Wyszyński S., *List do moich kapłanów, cz. II (Wspólnie z Kościołem)*, Paris 1969.
- Wyszyński S., *List do moich kapłanów, cz. III (Wspólnie z moim biskupem)*, Paris 1969.
- Wyszyński S., *Miłość na co dzień*, t. I-II, Rzym 1971.
- Wyszyński S., *Nasz Ojciec ksiądz Władysław Kornilowicz*, Warszawa 1980.
- Wyszyński S., *Przedmowa do książki o Ojcu Władysławie Kornilowiczu*, w: *Ksiądz Władysław Kornilowicz*, red. T. Landy, R. Wosiek, Warszawa 1978.

Streszczenie

Sobór Watykański II zapoczątkował dzieło reformy i odnowy liturgii w Kościele powszechnym. W posoborowy trend włączył się Kościół w Polsce z kard. Stefanem Wyszyńskim. Stąd jemu został poświęcony niniejszy tekst, którego problem streszcza się w pytaniach: na ile prymas Wyszyński jest prekursorem reformy i odnowy liturgii w Kościele posoborowym w Polsce i jaki jest jego wkład w to dzieło?

Referat ustrukturyzowany został w formie tryptyku. W pierwszej części prymas Wyszyński został ukazany jako wzorowy liturg i kompetentny liturgista. Druga część prezentuje realizację reformy liturgicznej, zaś trzecia – dokonania w dziedzinie odnowy liturgicznej. W opracowaniu tekstu posłużono się metodą analizy tekstów i syntezy.

Niniejsze studium przedstawia prymasa Polski jako zasłużonego prekursora reformy i odnowy liturgii Kościoła w Polsce. Ukazuje jego cenny wkład w to dzieło, które do dziś stanowi trwałą podstawę religijnej kultury katolickiego społeczeństwa.

Słowa kluczowe

kard. Stefan Wyszyński, reforma liturgii, odnowa liturgii

Abstract

The Second Vatican Council initiated the work of reform and renewal of the liturgy in the universal Church. The Church in Poland joined the post-conciliar trend with Card. Stefan Wyszyński. Hence, this text is dedicated to him, the problem of which is summarized in the following questions: to what extent is Primate Wyszyński a precursor of the reform and renewal of the liturgy in the post-Conciliar Church in Poland and what is his contribution to this work?

The paper was structured in the form of a triptych. In the first part, Primate Wyszyński was shown as an exemplary liturgist and competent liturgist. The second part presents the implementation of the liturgical reform, and the third – achievements in the field of liturgical renewal. In the development of the text, the method of text analysis and synthesis was used. This study presents the Primate of Poland as a distinguished precursor of the reform and renewal of the liturgy of the Church in Poland. It shows his valuable contribution to this work, which to this day is a solid foundation of the religious culture of Catholic society.

Keywords

card. Stefan Wyszyński, reform of the liturgy, renewal of the liturgy